

Iwona Borys

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2931-564X>

e-mail: iwona.borys@uwm.edu.pl

Joanna Nawacka

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2694-4216>

e-mail: joanna.nawacka@uwm.edu.pl

Kategoria płci w komunikacji językowej (na przykładzie polskich i rosyjskich tekstów prawnych)

The gender category in linguistic communication (in Polish and Russian legal texts)

Abstrakt

Kategoria płci, będąca zespołem różnych właściwości człowieka, znajduje swoje odzwierciedlenie w języku. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i omówienie kategorii płci w komunikacji językowej na przykładzie polskich i rosyjskich tekstów prawnych. Teksty prawne identyfikują człowieka jako obywatela pewnego państwa, społeczności i regulują jego funkcjonowanie w obrębie danej zbiorowości. Z uwagi na równe traktowanie wszystkich obywateli wobec prawa kategoria płci nie jest kryterium wyboru odpowiedzialności prawnej, aczkolwiek zarówno w polskim, jak i rosyjskim systemie prawnym można odnotować przykłady językowego zróżnicowania pod względem płci. Wybrane teksty konstytucji i zbiorów aktów prawnych zostały poddane badaniu przy użyciu metodologii analizy językowej ilościowej i porównawczej w celu wyodrębnienia leksemów wskazujących na płeć w danym języku, a także zbadania ich ekwiwalencji i przekładalności na drugi język. Uzyskane wyniki pozwoliły zaobserwować podobny zasób słów wyrażających kategorię płci w polskim i rosyjskim języku prawnym. Wykscerpowane z tekstów prawnych nominacje wskazujące na płeć żeńską i męską nie przedstawiają szczególnego problemu przekładowego, ich ekwiwalenty można odnaleźć w języku ogólnonarodowym i w dwujęzycznych słownikach tłumaczeniowych.

Słowa kluczowe: kategoria płci, binarność płciowa, język prawny, tekst prawny, analiza ilościowa

Abstract

The category of gender, which is a set of different human characteristics, is reflected in language. The purpose of this article is to present and discuss the category of gender in interpersonal communication with reference to Polish and Russian legal texts. Legal texts identify a human being as a citizen of a certain state and community and regulate their functioning within a given group. As by law all citizens are to receive equal treatment, the gender category is not a criterion for the choice of legal responsibility, although examples of linguistic gender differentiation can be noted in both the Polish and Russian legal systems. The selected texts of constitutions and collections of legal acts were examined with the use of qualitative and quantitative linguistic analysis in order to excerpt gender-indicating lexemes in both languages, and to examine their equivalence and translatability into the other language. Results show a similar stock of words expressing the gender category in Polish and Russian legal language. Nominalizations denoting female and male genders extracted from the legal texts undergoing scrutiny do not pose a particular translation problem; their equivalents can be found in the standard language and in bilingual dictionaries.

Keywords: gender category, gender binary, legal language, legal text, quantitative analysis

Pojęcie *pleć* jest kategorią, która tworzy podmiotowość człowieka i wpływa na jego funkcjonowanie w społeczeństwie, znajduje również odzwierciedlenie w języku, którym posługuje się człowiek. Celem artykułu jest przedstawienie i omówienie kategorii płci w komunikacji językowej na przykładzie polskich i rosyjskich tekstów prawnych. Jest to jedynie niewielki wycinek badań, dotyczący językowych jednostek nominatywnych wskazujących na płeć (męską bądź żeńską), będących w opozycji językowej, wynikającej z opozycji biologicznej i kulturowej. Teksty prawne identyfikują człowieka jako obywatela pewnego państwa, społeczności i regulują jego funkcjonowanie w obrębie danej zbiorowości. Prawo obowiązuje wszystkich obywateli bez wyjątku. Czy zatem język prawny odzwierciedla kategorię płciową? Czy w tekstach prawnych występują sformułowania zróżnicowane płciowo? Czy język prawny różnicuje płciowo obywateli, których opisuje? Z uwagi na równe traktowanie wszystkich obywateli wobec prawa kategoria płci nie wydaje się niezbędną w aktach prawnych – i mężczyzna, i kobieta podlegają równym prawom w danym społeczeństwie, państwie. Jednak zarówno w polskim, jak i rosyjskim systemie prawnym można odnotować przykłady językowego zróżnicowania pod względem płci.

Źródło materiału badawczego w niniejszym artykule stanowią wybrane teksty prawne w języku polskim i rosyjskim, przede wszystkim najwyższe akty prawne w państwie: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. i Konstytucja Federacji Rosyjskiej (*Конституция Российской Федерации*) przyjęta 12 grudnia 1993 r., a także zbiory obowiązujących aktów prawnych, zgodnych z postanowieniami konstytucji,

polskie kodeksy dostępne w internetowej bazie tekstów prawnych OpenLEX¹ – Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks pracy, Kodeks morski, Kodeks postępowania administracyjnego, Kodeks karny skarbowy, Kodeks karny wykonawczy, Kodeks wykroczeń, Kodeks spółek handlowych, Kodeks postępowania karnego, Kodeks wyborczy, Kodeks karny, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz rosyjskie kodeksy dostępne na stronie ConsultantPlus² (*КонсультантПлюс*) – *Налоговый кодекс*/ Kodeks podatkowy, *Гражданский кодекс*/ Kodeks cywilny, *Гражданский процессуальный кодекс*/ Kodeks postępowania cywilnego, *Арбитражный процессуальный кодекс*/ Kodeks postępowania arbitrażowego, *Кодекс об административных правонарушениях*/ Kodeks wykroczeń administracyjnych, *Кодекс административного судопроизводства*/ Kodeks postępowania administracyjnego, *Таможенный кодекс Евразийского экономического союза*/ Kodeks celny Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, *Трудовой кодекс*/ Kodeks pracy, *Земельный кодекс*/ Kodeks gruntowy, *Семейный кодекс*/ Kodeks rodzinny, *Жилищный кодекс*/ Kodeks mieszkaniowy, *Бюджетный кодекс*/ Kodeks budżetowy, *Уголовный кодекс*/ Kodeks karny, *Уголовно-процессуальный кодекс*/ Kodeks postępowania karnego, *Уголовно-исполнительный кодекс*/ Kodeks karny wykonawczy, *Лесной кодекс*/ Kodeks leśny, *Воздушный кодекс*/ Kodeks lotniczy, *Водный кодекс*/ Kodeks wodny, *Кодекс внутреннего водного транспорта*/ Kodeks żeglugi śródlądowej, *Кодекс торгового мореплавания*/ Kodeks żeglugi handlowej, *Градостроительный кодекс*/ Kodeks urbanistyczny. Teksty wszystkich wymienionych konstytucji i kodeksów prawa polskiego i prawa rosyjskiego zostały poddane badaniu w celu wyekscerpowania wyrazów tekstowych wskazujących na płęć w danym języku. Metodologia badań sprowadza się do własnych obserwacji analizowanych tekstów pod kątem występowania jednostek nominatywnych związanych z pojęciem płci z perspektywy biologiczno-społecznej. Zastosowanie narzędzia wyszukiwania poszczególnych jednostek wyrazowych w dokumentach tekstów prawnych pozwoliło wyselekcjonować odpowiednie kodeksy i akty prawne, w których użyte były formy wyrazowe semantycznie związane z płcią. W pracy zastosowano

¹ OpenLEX to internetowy system „oferujący bezpłatny i powszechny dostęp do największej bazy ujednoliconych aktów prawnych publikowanych w »Dzienniku Ustaw« i »Monitorze Polskim« oraz aktów resortowych opublikowanych w dziennikach urzędowych” (OpenLEX, online).

² ConsultantPlus to internetowy system zawierający ponad 145 mln dokumentów, przeznaczony dla specjalistów zajmujących się legislacją. ConsultantPlus to najbardziej kompletna baza danych informacji prawnych w języku rosyjskim, materiałów analitycznych, z możliwością wyszukiwania i przeszukiwania dokumentów (Konsul'tantPlus, online).

również metodę ilościową i porównawczą, której celem jest przedstawienie form wyrazowych związanych z tekstowym użyciem leksemów wskazujących na płęć męską i żeńską. Kwantytatywny (odnoszący się do ilości) sposób opisu kategorii płci w tekstach prawnych pozwoli przedstawić dane ukazujące liczbę jednostek wyrazowych wskazujących na płęć w poszczególnych zbiorach tekstów prawnych, a opis porównawczy umożliwi skonfrontowanie wynotowanych form wyrazowych i ustalenie różnic leksykalnych.

Pojęcie *płęć* jest rozumiane przede wszystkim jako „zespół właściwości charakteryzujących organizmy osobników męskich i żeńskich i przeciwstawiających je sobie wzajemnie” (SJP, online), „zespół cech pozwalających podzielić osobniki danego gatunku na dwie grupy oznaczane jako męskie i żeńskie, odgrywające uzupełniające się role w procesie rozrodu” (Encyklopedia PWN, online). Obie definicje kładą nacisk na biologiczny aspekt rozumienia tego pojęcia, na jego funkcję prokreacyjną. Perspektywa biologiczna definicji podkreśla binarność płciową, czyli podział na dwie odrębne płęć, różniące się między sobą fizycznie. Znajomość płci biologicznej (fizycznych cech charakterystycznych dla płci męskiej i żeńskiej) nie jest tożsama ze znajomością różnic w społecznie oczekiwanym zachowaniu, postępowaniu mężczyzn i kobiet. Płęć kulturowa (inaczej płęć społeczna, ang. *gender*) to właśnie „identyfikacja jednostki z rolą płci wynikająca z uwarunkowań kulturowych i społecznych” (Encyklopedia PWN, online). Płęć biologiczną można zidentyfikować poprzez fizyczne cechy męskie lub żeńskie, natomiast płęć kulturowa obejmuje psychologiczne aspekty męskości lub kobiecości. „Płęć kulturowa osoby jest wynikiem nałożenia się oczekiwań kulturowych, rozwoju osobowości i poczucia własnej tożsamości” (Ciccarelli, White 2016: 380). Role płciowe przyjmowane w danej kulturze to postawy, działania i cechy osobowościowe utożsamiane z męskością bądź kobiecością. Zarówno czynniki biologiczne, jak i środowiskowe (rodzicielstwo, zachowania wychowawcze), wywierają wpływ na rozwój tożsamości płciowej (rozumianej jako poczucie własnej płci, także własnej męskości lub kobiecości), jednak wciąż pozostaje sprawą dyskusyjną, które z nich mają większe znaczenie. Niewątpliwie zróżnicowanie zachowań związanych z płcią jest uwarunkowane czynnikami biologicznymi, środowiskowymi i kulturowymi (Ciccarelli, White 2016: 322–323, 380–383).

Tożsamość płciowa nie jest zawsze jednoznaczna, poczucie tożsamości nie zawsze jest spójne z wyglądem, cechami fizycznymi. Osoby, których tożsamość płciowa i zachowanie nie są zgodne z płcią kulturową i biologiczną, do której zostały przypisane po urodzeniu, określane są jako osoby transpłciowe (Ciccarelli, White 2016: 381). Natomiast osoby, które nie postrzegają płci w binarnych kategoriach, identyfikują się jako osoby niebinarne, „mogą

odczuwać przynależność do obu binarnie uznawanych płci (ang. *bigender*), mogą nie identyfikować się z żadną płcią (ang. *agender*) lub określać się jeszcze inaczej” (*Transpłciowość i niebinarność*, online).

Teksty prawne (poddane badaniu w niniejszym artykule) zostały sporządzone przy użyciu języka prawnego, który nie jest jednak językiem pojmowanym precyzyjnie według norm językoznawczych. Jest to język konstruowany przez prawodawcę w odpowiedzi na potrzeby prawnych regulacji konkretnych sytuacji społecznych, to język ustaw, dekretów, rozporządzeń, aktów (Pieńkos 1999: 14, 2003: 103). Język prawny to specyficzna forma komunikacji oparta na ogólnonarodowym języku naturalnym (Maciejewski 2007: 133). „Język prawny jest odmianą polszczyzny ogólnej, o czym świadczy zbieżność reguł syntaktycznych, słowotwórczych, fleksyjnych, a także semantycznych. Różnice semantyczne występujące między językiem ogólnym a językiem prawnym nie są [...] wynikiem posługiwania się odmiennym słownikiem, ale wynikają z dążności do precyzji w języku prawnym” (Grochala, Łabieniec 2010: 36). Jednak cechy języka ogólnego, takie jak otwartość słownika, wieloznaczność wyrazów i wyrażeń, okazjonalność i nieostrość zakresów znaczeń, nie powinny charakteryzować języka prawnego. Język prawny korzysta ze słownika języka ogólnego, ale jednocześnie dąży do jasności przekazu, precyzuje znaczenie wyrazów i eliminuje polisemię przy pomocy definicji legalnych, tj. definicji wyrażeń ustawowych zawartych w przepisach prawnych. Definicje te kształtują znaczenia terminów prawnych, określają dokładny zakres znaczeniowy, wybierają jedno spośród wielu znaczeń języka ogólnego, nadają nowe znaczenie, wprowadzają nowe wyrazy i wyrażenia, także słowa i terminy z języków specjalistycznych (Grochala, Łabieniec 2010: 31–35). Zatem język prawny jako część naturalnego systemu językowego opiera się na zasadach gramatyki języka ogólnonarodowego, chociaż elementami leksykalnymi, morfologicznymi i syntaktycznymi posługuje się w sposób sobie właściwy, odmienny od języka codziennej komunikacji. „Cechuje go dominacja strony biernej, czasowniki modalne, występowanie określonych modeli zdań i zwrotów oraz stosowanie wybranych metod słowotwórczych przy tworzeniu nowych słów; posiada on także specyficzną składnię i strukturę tekstów” (Dolata-Zaród 2005: 130). Specyficzna składnia mieści się jednak w regułach syntaktycznych języka ogólnego. Charakterystyczny sposób formułowania przepisów prawnych, tj. konstruowanie zdań w sensie logicznym mających sens dyrektywny, świadczy o kontekstowości sensu tekstu prawnego, nie o odmienności od składni języka ogólnego (Grochala, Łabieniec 2010: 36). Rozbudowane zdania pojedyncze, a także wielokrotnie złożone, konstrukcje bierne, stosowanie czasowników modalnych, imiesłów, form bezosobowych czasowników, powtórzeń oraz używanie wyrażeń

i zwrotów charakterystycznych dla aktów prawnych to cechy języka prawnego wskazywane w badaniach tekstów prawnych (por. Fortońska 2020: 66–70).

Rozumienie tekstu prawnego nie jest pierwotną, naturalną umiejętnością każdego odbiorcy. Nie jest to także przystępna czynność nawet dla rodzimego użytkownika języka, w którym skonstruowane są dane teksty prawne.

Interpretacja tekstu prawnego angażuje znajomość języka, w którym ten tekst został sformułowany, a ponadto wymaga odwołania się do wiedzy przedmiotowej, dotyczącej m.in. całokształtu regulacji prawnej w danym systemie, wartości realizowanych przez normy tego systemu oraz sytuacji faktycznej, w której te normy funkcjonują. Teksty prawne formułowane są w pewnej odmianie języka etnicznego. Odmiana ta charakteryzuje się zasobem specyficznego słownictwa oraz specyficznych reguł składniowych i semantycznych. Interpretator tekstów prawnych winien w związku z tym dysponować znajomością odpowiedniego języka etnicznego, a ponadto znajomością specyficznego słownictwa i reguł językowych charakteryzujących odmianę języka, w której te teksty są sformułowane (Gizbert-Studnicki 1986: 12).

Teksty prawne, będące pisemną formą przekazywania informacji, spełniają podstawowy cel komunikacji, jakim jest kreowanie świata społecznego i tworzenie wspólnot. Społeczność to zbiorowość komunikująca się, a teksty prawne regulują funkcjonowanie danej wspólnoty. Rozumienia tekstów prawnych i podobnie komunikowania należy nauczyć się w procesie nabywania kultury, poprzez bycie jej uczestnikiem. „Umiejętność tworzenia, odbioru, a przede wszystkim wykorzystywania informacji, jest jednym z najważniejszych warunków funkcjonowania człowieka – zsynchronizowania jego umysłu i otaczającej go rzeczywistości przyrodniczej i społeczno-kulturowej” (Golka 2008: 8). Umiejętność komunikowania wpływa na efektywność komunikacji, czyli zdolność spełniania intencji aktu komunikowania. Stopień efektywności komunikowania jest zależny od adekwatnego przenoszenia informacji, we właściwym czasie, z odpowiednią funkcją i zasięgiem społecznym oraz właściwie odczytaną treścią komunikatu (Golka 2008: 8).

Tekst prawny, będący aktem komunikacji międzyludzkiej, odnoszącym się do istniejących regulacji prawnych w obrębie danego społeczeństwa, wpisuje się w szeroko rozumianą kulturę, tworzoną przez określoną zbiorowość. Komunikacja międzyludzka tworzy społeczności także poprzez konstruowanie, komponowanie i umacnianie tożsamości różnych zbiorowości. „Język przez konkretne znaki jest integralnym komponentem strukturalnym przestrzeni społecznej, w której odgrywa dwojaką rolę. Z jednej strony odzwierciedla sposób widzenia otaczającego świata przez społeczność danego miejsca, a z drugiej strony stanowi pomoc i główne narzędzie w kreowaniu tej przestrzeni” (Handke 2008: 48).

Pojęcie tożsamości jest nieodłącznym elementem społeczności. W ujęciu psychologicznym tożsamość społeczna „należy do obrazu siebie i obejmuje

postrzeganie siebie jako członka określonej grupy społecznej w ramach kategorii społecznej – na ogół grupy własnej” (Ciccarelli, White 2016: 471). Zatem tożsamość to w odniesieniu do pojedynczego człowieka wyobrażenia własnej osoby (świadomość siebie), na które składają się cechy zewnętrzne (wygląd), wewnętrzne (osobowość), a także sposoby zachowania i postępowania z punktu widzenia ich indywidualności i niepowtarzalności u innych ludzi, to dane pozwalające zidentyfikować jakąś osobę, natomiast w odniesieniu do społeczności tożsamość to „świadomość wspólnych cech i poczucie jedności” (SJP, online). Tożsamość jest trójpoziomowa, obejmuje poziom egzystencjalny, społeczny i intelektualny. Poziom egzystencjalny to doświadczenia, które składają się na samowiedzę człowieka, poziom społeczny obejmuje wartości, przekonania, wzorce zachowań, poziom intelektualny dotyczy posiadanej wiedzy naukowej, która umożliwi człowiekowi uogólnianie sądów o świecie. „Poziom egzystencjalny pozwala na uświadomienie sobie atrakcyjności kultury, w której funkcjonujemy; poziom społeczny ugruntowuje nasze poczucie przynależności do wspólnoty narodowej; poziom intelektualny pomaga nam w dokonywaniu wyborów co do tożsamości i dostarcza nam argumentów w owych wyborach” (Dubisz 2012: 107). Deklarowanie tożsamości zależy od kilku czynników, od świadomości i poziomu jej składowych, ale także od kodu językowego, w którym jest ona wyrażana. W związku z tym pojęcie tożsamości językowej to świadomość tego, jaki jest język, którym człowiek się posługuje, jaki jest zakres komunikacji w tym języku, a także wiedza o tym języku, tj. jak ten język powstał, jak się rozwijał. „Język jest zwykle podstawową wartością kultury [...] i bez niego nie jest możliwe określenie danej osoby ani przez nią samą, ani przez innych” (Dubisz 2012: 108). Zatem tożsamość językowa to identyfikacja jednostki z określonym systemem językowym wyrażającym idee, przekonania, poglądy, również poczucie własnej płci, to także identyfikacja z konkretnymi zwyczajami i obyczajami, z konkretnym systemem aksjologicznym i normatywnym reprezentowanym poprzez język.

Poczucie własnej płci (tożsamość płciowa) znajduje swój wyraz w języku, który stanowi zapis świadomości poznawczej danej wspólnoty. Świadomość to inaczej doświadczenie społeczne uwarunkowane historycznie i kulturowo, pamięć zbiorowa określonej wspólnoty. Język to także odzwierciedlenie świata pojęciowego. Realne obiekty będące przedmiotem doświadczeń podlegają konceptualizacji, a część z nich otrzymuje wyraz językowy. W związku z tym to nie płeć jest zapisana, utrwalona i wyrażona w języku, a „pewien sposób myślenia o płci, konstrukt (obraz, wizerunek) płci, [...] symbolizacja ludzkiego (wspólnotowego) doświadczenia płci” (Łozowski 2012: 91, 89–93).

Badania kategorii płci w języku to analiza sposobu wyrażenia doświadczeń wspólnoty utrwalonych w języku na styku biologicznego uwarunkowania i kulturowego pojmowania płci. „Płeć znajduje odzwierciedlenie w języku, dając podstawę opozycji językowej” (Nowosad-Bakalarczyk 2009: 11). Przeciwwstawianie męskości i żeńskości, istot męskich i żeńskich, potwierdza również istnienie wyrażen językowych *pleć odmienna*, *pleć przeciwna*. Opozycja ta wynika z naturalnych biologicznych właściwości organizmów w świecie ludzi i zwierząt. „Biologiczna różnica płci jest reprodukowana kulturowo – w procesie socjalizacji i edukacji dziecko mające ciało o określonej anatomii i fizjologii przyswaja właściwe w danym społeczeństwie, w danej kulturze wzorce zachowań, korespondujące z jego płcią biologiczną, tzw. płeć kulturowa” (Nowosad-Bakalarczyk 2009: 11).

Gramatyczna kategoria rodzaju w języku polskim i rosyjskim wykazuje silne powiązanie z płcią. W obu językach rzeczowniki posiadają rodzaj męski/ *мужской* i żeński/ *женский* oraz nijaki/ *средний*. Nazwanie rodzaju męskim i żeńskim ma podstawy statystyczne, ponieważ większość rzeczowników w języku polskim nazywających ludzi lub zwierzęta jest rodzaju męskiego, jeśli określają one mężczyzn i zwierzęta płci męskiej, samców, a większość rzeczowników rodzaju żeńskiego nazywa kobiety i zwierzęta płci żeńskiej, samice. Kategoria rodzaju nie jest jednak równa kategorii płci, ponieważ rodzaj męski i żeński mają także rzeczowniki nominujące przedmioty i pojęcia abstrakcyjne (które nie posiadają płci), a rzeczowniki rodzaju męskiego mogą nazywać płeć żeńską i odwrotnie, rzeczowniki rodzaju żeńskiego oznaczają również płeć męską (Perlin, Mielczarek 2014: 132). Podobnie w języku rosyjskim, w grupie rzeczowników osobowych rodzaj gramatyczny odpowiada rodzajowi naturalnemu desygnatu, a formy rodzajowe rzeczowników osobowych sygnalizują zróżnicowanie według płci (Pisarek 1994: 110). Jednak nie gramatyczna kategoria rodzaju jest przedmiotem badania w niniejszym artykule, a leksemy semantycznie związane ze znaczeniem płci, definiowanej z perspektywy biologiczno-społecznej, zaobserwowane jako wystąpienia językowe w polskich i rosyjskich tekstach prawnych. Jest to niewielki wycinek badań, dotyczący jedynie językowych jednostek nomenatywnych wskazujących na płeć (męską bądź żeńską), będących w językowej opozycji znaczeniowej, wynikającej właśnie z opozycji biologicznej i kulturowej.

Teksty prawne identyfikują człowieka jako obywatela pewnego państwa, społeczności, regulują jego funkcjonowanie w obrębie danej zbiorowości, zapewniając równe traktowanie. Takie samo naruszenie prawa powinno się spotkać z jednakową reakcją prawną. Płeć nie powinna mieć żadnego znaczenia w kwestii odpowiedzialności prawnej, a w związku z tym formy językowe zróżnicowane pod względem płci wydają się zbędne w tekstach

prawnych. Jednak zarówno w polskim, jak i rosyjskim systemie prawnym można odnotować językowe przykłady odnoszące się do płci. W tekście Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. z późniejszymi zmianami tylko w jednym miejscu można odnaleźć sformułowanie odnoszące się do płci:

Rozdział XI

STANY NADZWYCZAJNE

Art. 233. 2. Niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, *płci*, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku (Konstytucja RP, online).

Podobnie tekst Konstytucji Federacji Rosyjskiej (*Конституция Российской Федерации*) z 1993 r. z późniejszymi zmianami odwołuje się do płci tylko w art. 19 rozdziału drugiego:

ГЛАВА 2.

ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

Статья 19

2. Государство гарантирует равенство прав и свобод человека и гражданина *независимо от пола*, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств. Запрещаются любые формы ограничения прав граждан по признакам социальной, расовой, национальной, языковой или религиозной принадлежности (Konstytucja RF: online).

W obu cytowanych tekstach wyraz *pleć/ пол* został użyty w sformułowaniach podkreślających równość praw człowieka i obywatela niezależnie od płci.

Zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem płeć prawna człowieka ustalana jest na podstawie wyłącznie jednego z elementów płci biologicznej, tj. płci genitalnej. Lekarz lub położna po odebraniu porodu wystawiają kartę urodzenia, w której określają płeć biologiczną człowieka. Na podstawie karty urodzenia przekazanej do urzędu stanu cywilnego sporządzany jest akt urodzenia. Płeć człowieka określana jest właśnie w akcie urodzenia jako płeć męska albo żeńska³. W systemie prawa rosyjskiego również zaraz po narodzeniu na podstawie zewnętrznych narządów płciowych następuje przypisanie płci człowieka, żeńskiej lub męskiej (Oł'eničev, online). Kategoria płci nie stanowi jednak w obu systemach prawnych kryterium stosowania prawa.

³ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego. Dz.U. 2014, poz. 1741. Online: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20140001741>>, dostęp: 14.05.2023.

Wręcz przeciwnie, i w prawie polskim, i w prawie rosyjskim zarówno kobieta, jak i mężczyzna mają równe prawa, co również zostało zapisane w obu konstytucjach:

Rozdział II

WOLNOŚCI, PRAWA I OBOWIĄZKI CZŁOWIEKA I OBYWATELA

Zasady ogólne

Art. 33. 1. *Kobieta i mężczyzna* w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.

2. *Kobieta i mężczyzna* mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń (Konstytucja RP, online).

ГЛАВА 2.

ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

Статья 19

3. *Мужчина и женщина* имеют равные права и свободы и равные возможности для их реализации (Konstytucja RF, online).

W obu powyższych przykładach zostały użyte leksemy oznaczające płeć człowieka: *mężczyzna/ мужчина* i *kobieta/ женщина*. Zarówno Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, jak i Konstytucja Federacji Rosyjskiej podkreślają równe prawa kobiety i mężczyzny. Zauważalne różnice między tekstami obu konstytucji sprowadzają się do kolejności użycia form wyrazowych, w języku polskim jest to *kobieta* i *mężczyzna*, w języku rosyjskim *mężczyzna* i *kobieta*. Natomiast liczba użycia wyrazów wskazujących na płeć w obu tekstach konstytucji jest taka sama, w języku polskim w dwóch punktach, 1 i 2, art. 33 zostały użyte oba słowa, w języku rosyjskim jedno użycie w art. 19 rozdziału drugiego cytowanego wyżej i kolejne użycie w rozdziale trzecim w art. 72:

ГЛАВА 3.

ФЕДЕРАТИВНОЕ УСТРОЙСТВО

Статья 72

1. ж. 1) защита семьи, материнства, отцовства и детства; защита института брака как союза *мужчины и женщины*; создание условий для достойного воспитания детей в семье, а также для осуществления совершеннолетними детьми обязанности заботиться о родителях (Konstytucja RF, online).

Formy wyrazowe w tekście rosyjskiej konstytucji *мужчины и женщины/ mężczyzny* i *kobiety* zostały użyte do określenia instytucji małżeństwa/ *института брака*. Analogiczne określenie można odnaleźć w polskim tekście konstytucji:

Rozdział I

RZECZPOSPOLITA

Art. 18. Małżeństwo jako związek *kobiety i mężczyzny*, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej (Konstytucja RP, online).

Powyższa definicja małżeństwa, rozumianego jako związek kobiety i mężczyzny, nie jest ostatnim przykładem użycia leksemów oznaczających płeć człowieka. W tekście Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej znajduje się jeszcze jeden artykuł zawierający wyraz *kobieta*, a dokładniej wyrażenie *kobieta ciężarna*:

Rozdział II

WOLNOŚCI, PRAWA I OBOWIĄZKI CZŁOWIEKA I OBYWATELA

Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne

Art. 68. 3. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, *kobietom ciężarnym*, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku (Konstytucja RP, online).

Teksty konstytucji państwa polskiego i rosyjskiego zawierają formy wyrazowe odnoszące się do kategorii płci, w języku polskim wyraz *kobieta* został użyty cztery razy, w języku rosyjskim jedynie dwa razy, natomiast wyraz *mężczyzna* w polskim tekście konstytucji pojawia się trzy razy, a w rosyjskim tekście – dwa. Konstytucja jako najwyższy, najważniejszy akt prawny reguluje podstawowe zasady funkcjonowania państwa oraz prawa i obowiązki obywateli, określa źródła stanowienia prawa oraz precyzuje podstawowe reguły krajowego porządku prawnego. Postanowienia konstytucji są nadrzędne w stosunku do wszelkich aktów prawnych, obowiązujących w danym państwie (INFOR, online). I w tym najważniejszym tekście prawa zostały zawarte określenia językowe pozwalające identyfikować płeć żeńską i męską.

Poza konstytucją kategorię płci w postaci wprowadzonych leksemów *mężczyzna* i *kobieta* odnotowują również poszczególne kodeksy prawa. W polskim systemie prawnym forma wyrazowa *kobieta* została odnotowana w sześciu kodeksach 54 razy: karnym (11), karnym wykonawczym (6), postępowania cywilnego (2), pracy (12), rodzinnym i opiekuńczym (22) oraz wyborczym (3). Natomiast wyraz *mężczyzna* został użyty w poszczególnych pięciu kodeksach 41 razy: karnym wykonawczym (1), postępowania cywilnego (5), pracy (1), rodzinnym i opiekuńczym (31), wyborczym (3). Tabela 1 przedstawia artykuły polskiego prawa normatywnego, w których zostały wykorzystane wyrazy *kobieta* i *mężczyzna*.

Tabela 1. Liczba form wyrazowych *mężczyzna* i *kobieta* w polskich artykułach prawnych

Nominacje wyrażające kategorię płci	Kodeks karny	Kodeks karny wykonawczy	Kodeks postępowania cywilnego	Kodeks pracy	Kodeks rodzinny i opiekuńczy	Kodeks wyborczy
kobieta	11 razy w art. 118a, 152, 153, 154, 157a	6 razy w art. 87, 88, 143, 151	2 razy w art. 454, 833	12 razy w art. 11 ² , 104 ¹ , 142 ¹ , 176, 182 ^{1a} , 182 ^{1f} , 183	22 razy w art. 1, 7, 10, 61 ⁹ , 61 ¹⁰ , 61 ¹² , 61 ¹³ , 61 ¹⁴ , 75 ¹ , 90	3 razy w art. 211, 425, 457
mężczyzna	–	1 raz w art. 87	5 razy w art. 454, 456 ¹	1 raz w art. 11 ²	31 razy w art. 1, 7, 10, 61 ¹² , 61 ¹³ , 73, 74, 75, 75 ¹ , 76, 78, 80, 81, 82, 85, 90, 142, 143	3 razy w art. 211, 425, 457

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1 odnotowuje 45 artykułów prawnych⁴, w których zostały użyte wyrazy *kobieta* (w 31 artykułach) i *mężczyzna* (w 25 artykułach). Słowo *kobieta* występuje tu również w powiązaniu z określeniami *w ciąży*, *ciężarna*, *macierzyństwo*, *matżeństwo*. W Kodeksie karnym nominacja *kobieta* pojawia się tylko w związku z jej biologiczną zdolnością rozrodczą, np.:

Art. 153. [Wymuszona aborcja]

§ 1. Kto stosując przemoc wobec *kobiety ciężarnej* lub w inny sposób bez jej zgody przerywa ciążę albo przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza *kobietę ciężarną* do przerwania ciąży, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8⁵.

Podobnie w innych kodeksach płęć biologiczna i wynikające z niej odmienne role przyjęte w społeczeństwie stanowią podstawę różnicowania prawa i obowiązków kobiet i mężczyzn, np. kolejno w Kodeksie pracy, Kodeksie postępowania cywilnego i Kodeksie karnym wykonawczym:

Art. 176. [Prace wzbronione kobietom w ciąży lub karmiącym dziecko piersią]

§ 1. *Kobiety w ciąży* i *kobiety karmiące dziecko piersią* nie mogą wykonywać prac uciążliwych, niebezpiecznych lub szkodliwych dla zdrowia, mogących mieć niekorzystny wpływ na ich zdrowie, przebieg ciąży lub karmienie dziecka piersią.

⁴ Wszystkie przywoływane artykuły prawne w języku polskim zostały zaczerpnięte z kodeksów prawa polskiego zamieszczonych na stronie „OpenLex”, <<https://sip.lex.pl/akty-prawne/kodeksy/1>>, dostęp: 14.01.2023.

⁵ Wszystkie cytowane artykuły prawne w języku polskim zostały zaczerpnięte z kodeksów prawa polskiego zamieszczonych na stronie „OpenLex”, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/kodeksy/1>, dostęp: 14.01.2023.

Art. 454. [Powództwo prokuratora]

§ 11. W sprawach o zaprzeczenie macierzyństwa prokurator, wytaczając powództwo, pozywa *kobietę* wpisaną jako matka w akcie urodzenia dziecka [...].

Art. 143. [Kary dyscyplinarne]

§ 2. Kar dyscyplinarnych wymienionych w § 1 pkt 4, 5 lub 8 nie stosuje się wobec *kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi* w domach matki i dziecka.

Kodeks karny wykonawczy precyzuje odpowiedzialność prawną kobiet, podkreślając jej odrębność, która wynika z wysiłków podejmowanych „na płaszczyźnie ustawodawczej, a także w ramach praktyki penitencjarnej, by odbywanie kary pozbawienia wolności przez kobiety miało wymiar coraz bardziej humanitarny” (Sitnik 2011: 293). Odmienność traktowania kobiet w systemie karnym i penitencjarnym jest determinowana biologicznym i psychologicznym uwarunkowaniem płci. Według autorów poruszających zagadnienie kobiet w więzieniu odmienność kobiet w porównaniu z mężczyznami jest ważna i uzasadnia potrzebę istnienia odstępstw od ogólnych zasad wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet. Twierdzą także, że kobiety są bardziej delikatne i wrażliwe, a ich izolacja powoduje stały niepokój, w związku z tym wymagają mniej surowych warunków odbywania kary, także ze względu na ich życiową rolę matki i żony (Sitnik 2011: 293–294; Machel 2003: 269). Kodeks karny wykonawczy zawiera następujące przykłady różnicowania odpowiedzialności karnej uwzględniającej płeć żeńską:

Art. 87. [Zasady odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety]

§ 1. *Kobiety* odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn.

§ 2. Skazana *kobieta* odbywa karę w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu.

Natomiast w Kodeksie wyborczym wyrazy *kobieta* oraz *mężczyzna* zostały użyte w celu podkreślenia równych praw obywateli obu płci, np.:

Art. 211. [Termin zgłoszenia list kandydatów. Liczba kandydatów. Parytet. Osoby zgłaszające listę]

§ 3. Na liście kandydatów:

- 1) liczba kandydatów – *kobiet* nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście;
- 2) liczba kandydatów – *mężczyzn* nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście.

Największą liczbę form wyrazowych *kobieta* i *mężczyzna* zawiera Kodeks rodzinny i opiekuńczy, w którym użycie tych nominacji jest związane, podobnie jak w innych kodeksach, z biologicznym określeniem płci i wynikającymi z tego rozumienia odmiennymi rolami przyjętymi w społeczeństwie, rolami

matki i ojca, ale także małżonków. Już tekst Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zawiera definicję małżeństwa, a Kodeks rodzinny uszczegóławia tę definicję i właśnie w swoich artykułach stosuje nominacje *mężczyzna* i *kobieta* w odniesieniu do małżeństwa, np.:

Art. 1. [Przesłanki zawarcia małżeństwa]

§ 1. *Małżeństwo* zostaje zawarte, gdy *mężczyzna* i *kobieta* jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy jest zbiorem przepisów prawnych, w którym występuje najwięcej nominacji *kobieta* (22), np.:

Art. 61⁹. [Macierzyństwo]

Matką dziecka jest *kobieta*, która je urodziła.

Art. 61¹². [Zaprzeczenie macierzyństwa]

§ 3. Matka wytacza powództwo przeciwko *kobiecie* wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka i przeciwko dziecku, a jeżeli *kobieta* ta nie żyje – przeciwko dziecku.

Wielokrotne użycie wyrazu *mężczyzna* (31) w Kodeksie rodzinnym również jest związane z pełnioną przez niego rolą w społeczeństwie uwarunkowaną biologicznie. W wielu artykułach prawnych nominacja *mężczyzna* jest powiązana z określeniami *ojciec*, *ojcostwo* i jego rolą w rodzinie, np.:

Art. 73. [Uznanie *ojcostwa* przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego]

§ 1. Uznanie *ojcostwa* następuje, gdy *mężczyzna*, od którego dziecko pochodzi, oświadczy przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, że jest *ojcem* dziecka, a matka dziecka potwierdzi jednocześnie albo w ciągu trzech miesięcy od dnia oświadczenia *mężczyzny*, że *ojcem* dziecka jest ten *mężczyzna*.

Pozostałe kodeksy zawierają jedynie pojedyncze przykłady użycia formy wyrazowej *mężczyzna*. W Kodeksie karnym wykonawczym nominacja *mężczyzna* została użyta tylko w jednym artykule odnoszącym się do odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety:

Art. 87. [Zasady odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety]

§ 1. Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od *mężczyzn*.

Kodeks pracy także zawiera tylko jedną nominację *mężczyzna* w artykule o zasadach równego traktowania pracowników bez względu na płeć:

Art. 112. [Zasada równego traktowania pracowników]

Pracownicy mają równe prawa z tytułu jednakowego wypełniania takich samych obowiązków; dotyczy to w szczególności równego traktowania *mężczyzn* i kobiet w zatrudnieniu.

Jedynie jeszcze w Kodeksie postępowania cywilnego, poza rodzinnym, została użyta nominacja *mężczyzna* w powiązaniu z pełnioną rolą ojca, np.:

Art. 454. [Powództwo prokuratora]

§ 11. W sprawach o zaprzeczenie macierzyństwa prokurator, wytaczając powództwo, pozywa kobietę wpisaną jako matka w akcie urodzenia dziecka, *mężczyznę*, którego *ojcostwo* zostało ustalone z uwzględnieniem jej macierzyństwa, oraz dziecko, a jeżeli osoby te nie żyją – kuratora ustanowionego na ich miejsce.

W rosyjskim systemie prawnym wyrazy *мужчина* i *женщина* można odnaleźć w sześciu rodzajach zbiorów praw, czyli kodeksach⁶. Są to: *Налоговый кодекс*/ Ordynacja podatkowa, *Гражданский кодекс*/ Kodeks cywilny, *Уголовный кодекс*/ Kodeks karny, *Уголовно-процессуальный кодекс*/ Kodeks postępowania karnego, *Уголовно-исполнительный кодекс*/ Kodeks karny wykonawczy, *Семейный кодекс*/ Kodeks rodzinny. Tabela 2 przedstawia użycie nominacji *мужчина* i *женщина* w poszczególnych artykułach prawnych.

Tabela 2. Liczba form wyrazowych *женщина* i *мужчина* w rosyjskich artykułach prawnych

Nominacje wyrażające kategorię płci	Налоговый кодекс	Гражданский кодекс	Уголовный кодекс	Уголовно-процессуальный кодекс	Уголовно-исполнительный кодекс	Семейный кодекс
женщина	2 razy w art. 391, 407	1 raz w art. 1088	8 razy w art. 53.1, 57, 58, 59, 82	4 razy w art. 397	4 razy w art. 69, 74, 76, 80, 89, 97, 99, 128, 132	5 razy w art. 1, 12, 134, 137, 169
мужчина	2 razy w art. 391, 407	1 raz w art. 1088	5 razy w art. 53.1, 57, 58, 59, 82	2 razy w art. 397	10 razy w art. 69, 74, 76, 80, 89, 97, 99, 128, 132	5 razy w art. 1, 12, 134, 137, 169

Źródło: opracowanie własne.

W rosyjskim systemie prawnym odnotowano użycie obu jednostek nominatywnych *женщина* i *мужчина* w sześciu kodeksach w 23 artykułach prawnych, wyrazu *мужчина* użyto 25 razy, a wyrazu *женщина* – 24 razy. Użycie omawianych nominacji we wszystkich wymienionych kodeksach prawa rosyjskiego nie przedstawia szczególnego zróżnicowania, sprowadza się do kilkukrotnego zastosowania w każdym z wymienionych kodeksów. Rosyjski zbiór praw podatkowych (*Налоговый кодекс*) oraz praw cywilnych (*Гражданский кодекс*) zawierają przepisy podkreślające, że poszczególne prawa przysługują i kobietom, i mężczyznom, ale w różnym wieku:

⁶ Wszystkie przywoływane artykuły prawne w języku rosyjskim zostały zaczerpnięte z kodeksów prawa zamieszczonych na stronie „KonsultantPlus”, <<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=card&rnd=K9KKBg&page=inf0&ts=Qnd1zeThCv3gjLpP>>, dostęp: 14.01.2023.

Статья 391. Порядок определения налоговой базы

8) пенсионеров, получающих пенсии, назначаемые в порядке, установленном пенсионным законодательством, а также лиц, достигших возраста 60 и 55 лет (соответственно *мужчины* и *женщины*), которым в соответствии с законодательством Российской Федерации выплачивается ежемесячное пожизненное содержание⁷;

Статья 1088. Возмещение вреда лицам, понесшим ущерб в результате смерти кормильца

2. Вред возмещается:

[...] *женщинам* старше пятидесяти пяти лет и *мужчинам* старше шестидесяти лет – пожизненно;

W obu kodeksach zastosowanie jednostek językowych *kobieta/ женщина* i *mężczyzna/ мужчина* nie jest znaczące, Kodeks cywilny odnotowuje tylko pojedyncze użycie obu nominacji, Kodeks podatkowy – dwukrotne. Podobnie w Kodeksie karnym zostały użyte nominacje *женщина* (8 razy) i *мужчина* (5 razy) w celu podkreślenia istniejących różnic w odpowiedzialności prawnej, powstałych z uwagi na odmienności biologiczne płci. Poniższy artykuł odnosi się do obowiązku pracy skazanych na karę pozbawienia wolności, który nie dotyczy wszystkich osób w jednakowy sposób. Ograniczenie tego obowiązku następuje m.in. w stosunku do kobiet ciężarnych, mających dzieci w wieku do lat 3, a także kobiet, które osiągnęły wiek 55 lat, a mężczyzn, którzy osiągnęły wiek 65 lat.

Статья 53.1. Принудительные работы

7. Принудительные работы не назначаются несовершеннолетним, лицам, признанным инвалидами первой или второй группы, беременным *женщинам*, *женщинам*, имеющим детей в возрасте до трех лет, *женщинам*, достигшим пятидесятипятилетнего возраста, *мужчинам*, достигшим шестидесятилетнего возраста, а также военнослужащим.

Także Kodeks postępowania karnego zawiera jedynie kilkukrotne wykorzystanie omawianych określeń płci żeńskiej i męskiej. Zróżnicowanie odpowiedzialności prawnej jest uwarunkowane biologiczną rolą kobiety, dotyczy kobiety ciężarnej, a także społeczną funkcją, jaką jest sprawowanie opieki nad dzieckiem do lat 14. Wymieniona funkcja społeczna odnosi się również do mężczyzny, o ile jest on jedynym rodzicem, co zostało zawarte w art. 397:

Статья 397. Вопросы, подлежащие рассмотрению судом при исполнении приговора

17) об отмене отсрочки отбывания наказания осужденным беременной *женщине*, *женщине*, имеющей ребенка в возрасте до четырнадцати лет,

⁷ Wszystkie cytowane artykuły prawne w języku rosyjskim zostały zaczerpnięte z kodeksów prawa zamieszczonych na stronie „Konsul’tantPlús”, <<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=card&rnd=K9KKBg&page=inf0&ts=Qnd1zeThCv3gjLpP>>, dostęp: 14.01.2023.

мужчине, имеющему ребенка в возрасте до четырнадцати лет и являющемуся единственным родителем, в соответствии со статьей 82 Уголовного кодекса Российской Федерации;

W Kodeksie karnym wykonawczym kilkukrotne zastosowanie nominacji *женщина* i *мужчина* ilustruje poniższy artykuł prawny, w którym oba wyrazy używane są w celu podkreślenia rozdzielnego odbywania kary:

Статья 69. Порядок и условия исполнения наказания в виде ареста

1. Осужденные к аресту содержатся в условиях строгой изоляции. Изолированно от иных категорий лиц, содержащихся под стражей, и отдельно размещаются: осужденные *мужчины*, осужденные *женщины*, а также осужденные, ранее отбывавшие наказание в исправительных учреждениях и имеющие судимость.

W rosyjskim Kodeksie rodzinnym odnotowano użycie wyrazów *женщина* i *мужчина* tylko 5 razy. Są to przede wszystkim artykuły prawne odnoszące się do sytuacji zawarcia małżeństwa (przykład poniżej), ale także dotyczące adopcji (art. 134 i 137) i prawa do alimentów (art. 169).

Статья 12. Условия заключения брака

1. Для заключения брака необходимы взаимное добровольное согласие *мужчины* и *женщины*, вступающих в брак, и достижение ими брачного возраста.

Zastosowanie omawianych leksemów w kodeksach polskiego prawa (45 artykułów prawnych, w których wyraz *мężczyzna* został użyty 41 razy w 25 artykułach, a wyraz *kobieta* – 56 razy w 31 artykułach) w stosunku do kodeksów prawa rosyjskiego (23 artykuły prawne, w których wyraz *мужчина* został użyty 25 razy, a wyraz *женщина* – 24 razy) nie stanowi ogromnej różnicy, biorąc pod uwagę setki stron wszystkich zbiorów aktów prawnych w obu językach. Różnica sprowadza się do większej ogólnej liczby artykułów prawnych w języku polskim, jednak w tej liczbie 45 artykułów zawiera się 25 artykułów z określeniem *мężczyzna* i 31 z określeniem *kobieta*, czyli nie jest to liczba znacznie odbiegająca od tej w języku rosyjskim (23 artykuły). Większą rozbieżność można zauważyć w wykorzystaniu samych wyrazów: *мężczyzna* został użyty w polskich kodeksach prawnych 41 razy, w rosyjskich – 25, czyli użycie w języku polskim jest większe o 39%, natomiast wyraz *kobieta* w polskich tekstach – 56 razy, w rosyjskich – 24, co stanowi większe wykorzystanie w języku polskim o 57%. Istotną różnicę między polskimi i rosyjskimi tekstami prawnymi należy odnotować zwłaszcza w liczbie wykorzystanych form wyrazowych *мężczyzna* i *kobieta* w tożsamych kodeksach rodzinnych. W polskim Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym badane leksemy użyto w 21 artykułach prawnych, natomiast w rosyjskim Kodeksie rodzinnym wykorzystano je tylko w 5 artykułach.

W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym prawa polskiego można odnotować również inne jednostki wyrazowe wyrażające kategorię płci. Są to nominacje, których znaczenie odzwierciedla odmienność biologiczną kobiety i mężczyzny, a także przyjętą rolę społeczną, rodzinną. Do takich nominacji należą następujące wyrazy wskazujące na płeć żeńską: *matka*, *żona*, *siostra*, oraz na płeć męską: *ojciec*, *mąż*, *małżonek*, *brat*, a także pojęcia: *macierzyństwo*, czyli „bycie matką i związane z tym uczucia, doznania, powinności” (SJP, online), oraz *ojcostwo*, rozumiane jako „bycie ojcem” (SJP, online). Wymienione wyrazy (oprócz rzeczownika *małżonek*) tworzą pary w opozycji językowej (przeciwstawienie żeńskości i męskości), wynikającej z ich naturalnych biologicznych właściwości i przypisanych ról społecznych: matka – ojciec, żona – mąż, siostra – brat, macierzyństwo – ojcostwo. Ponadto leksemy rzeczownikowe żona – mąż i siostra – brat charakteryzują się wzajemnym stosunkiem znaczeniowym, wchodzą w relację konwersji leksykalnej obejmującej stosunek pokrewieństwa (Radwańska 1992: 590).

Tabela 3 prezentuje nominacje wyrażające kategorię płci odnotowane w sześciu polskich kodeksach. Największą liczbę wymienionych wyrazów odnaleziono w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, Kodeksie postępowania

Tabela 3. Liczba form wyrazowych wyrażających kategorię płci w kodeksach prawa polskiego

Nominacje wyrażające kategorię płci	Kodeks rodzinny i opiekuńczy	Kodeks cywilny	Kodeks karny wykonywawczy	Kodeks karny	Kodeks postępowania cywilnego	Kodeks pracy
1	2	3	4	5	6	7
matka	80 razy w art. 619-14, 66, 69, 73, 82, 84, 85, 90, 141, 142, 143, 144, 176	3 razy w art. 932, 1060 ³³ , 1062 ³⁴	6 razy w art. 87, 143, 223f	2 razy w art. 149, 157a	11 razy w art. 453 ¹ , 454, 456, 456 ¹ , 526, 599, 754 ⁴⁴	20 razy w art. 173 ¹ , 175 ¹ , 180, 182 ^{1d}
żona	2 razy w art. 144	–	–	–	–	–
siostra	1 raz w art. 114 ²	–	–	2 razy w art. 197, 201	–	–
ojciec	30 razy w art. 67, 72, 73, 75 ¹ , 81, 84, 85, 88, 89, 90, 90 ¹ , 141, 144, 149, 176	2 razy w art. 1060 ³³ , 1062 ³⁴	1 raz w art. 223f	brak	3 raz w art. 453 ¹ , 454, 602	26 razy w art. 163, 173 ¹ , 175 ¹ , 180, 182 ^{1d} , 182 ³

cd. tabeli 3

1	2	3	4	5	6	7
mąż	27 razy w art. 10, 62-70, 72, 88, 144	–	1 raz w art. 29	–	–	–
małżonek	221 razy w art. 3, 4, 7, 8, 10-16, 18-21, 23-25, 27, 28, 28 ¹ , 29, 30, 31, 33, 34, 34 ¹ , 35, 36, 36 ¹ , 37-43, 45, 47, 49, 50 ¹ , 51, 51 ¹ , 51 ³⁻⁵ , 52-58, 60, 61, 61 ²⁻⁴ , 61 ⁶ , 61 ⁸ , 88, 90, 90 ¹ , 98, 109, 112 ⁵ , 115-117, 121 ¹ , 122, 123, 130, 131, 146, 159	52 razy w art. 43 ⁵ , 43 ⁸ , 121, 216, 301, 680 ¹ , 691, 923, 931-934, 934 ¹ , 935, 935 ¹ , 936, 939, 940, 957, 991, 994, 1008, 1038 ¹ , 1039, 1063	8 razy w art. 28, 29	2 razy w art. 115	102 razy w art. 17, 41, 48, 87, 261, 425, 433, 436, 442, 444-448, 450, 452, 519 ¹ , 545, 546, 548, 561, 565, 565 ¹ , 566, 567, 567 ¹⁻³ , 567 ⁵ , 587, 619, 682, 743 ¹ , 756, 776 ¹ , 781, 787 ¹ , 787 ² , 822, 824, 840, 840 ¹ , 845, 855, 867 ² , 891 ² , 910 ³ , 923 ¹ , 976, 1103 ¹ , 1106 ² , 1106 ⁴	6 razy w art. 63 ¹ , 93, 94 ⁹ , 142 ¹ , 173 ¹
brat	1 raz w art. 114 ²	–	–	2 razy w art. 197, 201	–	–
macierzyństwo	20 razy w art. 61 ¹⁰⁻¹⁶	–	–	–	13 razy w art. 454, 454 ¹ , 456, 456 ¹ , 833	8 razy w art. 175 ¹ , 177, 180, 184
ojcostwo	78 razy w art. 61 ¹² , 61 ¹³ , 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 70 ¹ , 72, 73, 74, 75, 75 ¹ , 76, 77, 78, 79, 80, 81, 81 ¹ , 82, 83, 84, 85, 86, 89, 124 ¹ , 142, 143	1 raz w art. 932	–	–	38 razy w art. 17, 32, 47, 453, 543 ¹ , 454, 454 ¹ , 456, 456 ¹ , 457, 458, 581, 602, 754 ⁴⁴	–

Źródło: opracowanie własne.

cywilnego i Kodeksie cywilnym, mniejszą liczbę tych wyrazów zauważono w Kodeksie karnym wykonawczym, Kodeksie karnym i Kodeksie pracy. Odpowiedzialność prawna kobiety i mężczyzny zawarta w poszczególnych kodeksach opiera się na roli pełnionej w rodzinie i społeczeństwie wynikającej z odmienności biologicznej. Według prawodawcy płeć biologiczna jest podstawą zróżnicowania prawa obowiązującego kobietę i mężczyznę w społeczeństwie. Różne prawa i obowiązki dotyczą matki i ojca, żony i męża, brata i siostry, stąd potrzeba wprowadzenia jednostek nominatywnych, których znaczenie odnosi się do różnej płci. Wyrazy *matka* (użyty 80 razy) i *ojciec* (30) oraz pojęcia *macierzyństwo* (20) i *ojcostwo* (78) należą do najliczniej występujących w Kodeksie rodzinnym w porównaniu do wyrazów *brat*, *siostra*, *żona*, które pojawiają się nieczęsto. Także nominacja *mąż* została odnotowana 27 razy w Kodeksie rodzinnym, jednak w pozostałych wymienionych zbiorach przepisów prawnych nie jest ona już licznie reprezentowana, pojawia się jedynie raz w Kodeksie karnym wykonawczym. Podobnie wyrazy *żona*, *siostra* i *brat* należą raczej do tych używanych sporadycznie w całym zbiorze prawa polskiego. Poza Kodeksem rodzinnym nominacje *brat* i *siostra* występują jeszcze jedynie w Kodeksie karnym. Pojęcie *macierzyństwo* zostało porównywalnie odnotowane w kodeksach rodzinnym, postępowania cywilnego i pracy, natomiast pojęcie *ojcostwo* zdecydowanie liczniej (w stosunku do pojęcia *macierzyństwo*) występuje w Kodeksie postępowania cywilnego i tylko jeden raz w Kodeksie cywilnym.

Do badanych nominacji zawierających w swoim znaczeniu kategorię płci został również zaliczony rzeczownik rodzaju męskiego *małżonek*, którego dwa znaczenia podaje *Słownik języka polskiego*: „mąż” i „jedno z małżonków: mąż lub żona” (SJP, online). Właśnie w tym drugim znaczeniu omawiana forma wyrazowa występuje w kodeksach prawnych, używana zazwyczaj w liczbie mnogiej – *małżonkowie*, a więc odnosząca się i do męża, i do żony, np.:

Art. 3. [Dokumenty niezbędne do zawarcia małżeństwa]

§ 3. Kierownik urzędu stanu cywilnego wyjaśnia osobom zamierzającym zawrzeć małżeństwo doniosłość związku małżeńskiego, przepisy regulujące prawa i obowiązki *małżonków* oraz przepisy o nazwisku *małżonków* i o nazwisku ich dzieci.

W rosyjskim Kodeksie rodzinnym (*Семейный кодекс Российской Федерации*) również można odnaleźć inne jednostki nominatywne wyrażające kategorię płci, są to: *мать*, *жена*, *сестра*, *бабушка*, *отец*, *муж*, *супруг*, *брат*, *дедушка*, *материнство*, *отцовство*. Wyekscerpowane wyrazy pokrywają się z nominacjami występującymi w odpowiednim polskim kodeksie, aczkolwiek wersja rosyjskojęzyczna jest bogatsza o dwa wyrazy: *babcia/ бабушка* i *dziadek/ дедушка*. Badane rosyjskie jednostki wyrazowe także tworzą opozycyjne pod względem znaczenia płci pary: *мать* – *отец*,

жена – муж, сестра – брат, бабушка – дедушка, материнство – отцовство, poza wyrazem супруг, a między wyrazami w parach жена – муж, сестра – брат zachodzi relacja konwersji leksykalnej obejmującej stosunek pokrewieństwa.

Rosyjski system prawa podobnie do polskiego interpretuje odpowiedzialność prawną kobiety i mężczyzny i różnicuje ją w oparciu o ich odmienność biologiczną. Zastosowanie określeń odnoszących się do kategorii płci żeńskiej i męskiej w poszczególnych kodeksach wynika z roli pełnionej przez kobietę i mężczyznę w społeczeństwie i rodzinie, która jest rezultatem odmienności biologicznej. Z tabeli 4 zawierającej inne formy wyrazowe związane z kategorią płci wynika, iż największą liczbę tych form odnotowują kodeksy rodzinny (*Семейный кодекс*) i dotyczący podatków (*Налоговый кодекс*).

Tabela 4. Liczba form wyrazowych wyrażających kategorię płci w kodeksach prawa rosyjskiego

Номинacje wyrażające kategorię płci	Семейный кодекс	Трудовой кодекс	Налоговый кодекс	Граж- данский кодекс	Граж- данский процес- сальный кодекс	Кодекс об адми- нистра- тивных право- нару- шениях
1	2	3	4	5	6	7
мать	32 razy w art. 14, 48, 50, 51, 52, 58, 59, 134, 137	9 razy w art. 96, 99, 259, 261, 263, 264	8 razy w art. 25.15, 210, 213, 213.1, 217, 219, 255	1 raz w art. 1143	–	–
жена	4 razy w art. 17, 89, 90	3 razy w art. 123, 128, 325	–	–	–	–
сестра	14 raz w art. 14, 54, 55, 58, 65, 67, 93, 124, 145	–	13 razy w art. 25.15, 210, 213, 213.1, 217, 219, 333.24	–	3 razy w art. 69, 270, 281	4 razy w art. 19.15.1, 19.15.2, 25.6
бабушка	9 razy w art. 14, 55, 67, 94, 95, 137	1 raz w art. 256	7 razy w art. 210, 213, 213.1, 217, 219	–	2 razy w art. 69	4 razy w art. 19.15.1, 19.15.2, 25.6
отец	27 razy w art. 14, 48-52, 58, 134, 137	6 razy w art. 96, 99, 256, 259, 263, 264	8 razy w art. 25.15, 210, 213, 213.1, 217, 219	1 raz w art. 1143	–	–
муж	2 razy w art. 17	3 razy w art. 123, 128, 325	–	–	–	–

cd. tabeli 4

1	2	3	4	5	6	7
супруг	303 razy w art. 1, 2, 10, 16, 19-40, 42-46, 48, 51, 52, 69, 89-97, 120, 127, 133, 134, 153, 160, 161, 169	19 razy w art. 81, 96, 99, 257, 259, 275, 349.1, 349.2	62 razy w art. 24.2, 25.13-15, 102, 105.1, 210, 213, 213.1, 217, 217.1, 218-220, 255, 333.20, 333.24, 333.26, 407	113 razy w art. 21, 37, 123. 20-4, 125.1, 152.2, 256, 575, 845, 858, 1078, 1088, 1118, 1122-1127, 1129, 1131, 1140, 1142, 1149, 1150	12 razy w art. 22.1, 23, 69, 271, 402, 403, 415	11 razy w art. 5.40, 19.15.1, 19.15.2, 25.6
брат	14 razy w art. 14, 54, 55, 58, 65, 67, 93, 124, 145	–	13 razy w art. 25.15, 210, 213, 213.1, 217, 219, 333.24	–	3 razy w art. 69, 270, 281	4 razy w art. 19.15.1, 19.15.2, 25.6
дедушка	9 razy w art. 14, 55, 67, 94, 95, 137	forma дед 1 raz w art. 256	7 razy w art. 210, 213, 213.1, 217, 219	–	2 razy w art. 69	4 razy w art. 19.15.1, 19.15.2, 25.6
материн- ство	15 razy w art. 1, 31, 48, 51, 52, 62, 162	2 razy w art. 264, 312.3	43 razy w art. 8, 264, 318, 324.1, 346.5, 346.16, 346.21, 346.51, 421, 425, 427, 430, 431	–	2 razy w art. 45, 122	–
отцовство	27 razy w art. 1, 31, 48, 49, 50-53, 58, 59, 62, 162	–	2 razy w art. 333.26	1 raz w art. 47	6 razy w art. 29, 45, 122, 264, 402	–

Źródło: opracowanie własne.

Pozostałe zbiory praw wykorzystują jedynie sporadycznie i nie wszystkie omawiane wyrazy. Poza wymienionymi rosyjskimi kodeksami inne jednostki nominatywne związane z kategorią płci zostały odnalezione jeszcze w Kodeksie pracy (*Трудовой кодекс*), cywilnym (*Гражданский кодекс*), postępowania cywilnego (*Гражданский процессуальный кодекс*) i wykroczeń administracyjnych (*Кодекс об административных правонарушениях*).

W tabeli 4 można zauważyć, że nominacją najczęściej występującą w badanych kodeksach jest wyraz *супруг/* małżonek. Jako jedyne przykłady pojawia

się we wszystkich analizowanych kodeksach przedstawionych w tabeli, w Kodeksie rodzinnym 303 razy, a w Kodeksie cywilnym 113 razy. Wyraz *супруг*/ małżonek odnotowany w analizowanych kodeksach dotyczy małżonków obu płci, co potwierdza jego występowanie także w liczbie mnogiej. Przykładem takiego użycia będzie art. 256 Kodeksu cywilnego dotyczący majątku wspólnego małżonków, którym jest majątek nabyty przez małżonków w trakcie trwania małżeństwa oraz majątek należący do każdego z małżonków przed zawarciem małżeństwa, jak również majątek otrzymany przez jednego z małżonków w czasie trwania małżeństwa:

Статья 256. Общая собственность *супругов*

1. Имущество, нажитое *супругами* во время брака, является их совместной собственностью, если брачным договором между ними не установлен иной режим этого имущества.
2. Имущество, принадлежавшее каждому из *супругов* до вступления в брак, а также полученное одним из *супругов* во время брака в дар или в порядке наследования, является его собственностью.

Również przykład nominacji *супруг* użytej w liczbie pojedynczej w tym samym artykule prawnym dalej nie precyzuje płci małżonka, tak więc odnosi się i do męża, i do żony:

Вещи индивидуального пользования (одежда, обувь и т.п.), [...], признаются собственностью того *супруга*, который ими пользовался.

Określenie małżonka pojawia się w wielu innych, nieujętych w tabeli 4, zbiorach artykułów prawnych. Są to następujące kodeksy w rosyjskim systemie prawa (z podaną liczbą użytego wyrazu *супруг*): *Воздушный кодекс*/ lotniczy (2), *Градостроительный кодекс*/ urbanistyczny (3), *Жилищный кодекс*/ mieszkalnictwa (13), *Земельный кодекс*/ ziemski (1), *Кодекс внутреннего водного транспорта*/ śródlądowego transportu wodnego (1), *Кодекс торгового мореплавания*/ marynarki handlowej (2), *Уголовный кодекс*/ karny (3), *Уголовно-исполнительный кодекс*/ karny wykonawczy (4), *Уголовно-процессуальный кодекс*/ postępowania karnego (12). Ostatni wymieniony kodeks, postępowania karnego, zawiera obok wyrazu *супруг*/ małżonek także to samo określenie w rodzaju żeńskim *супруга*/ małżonka, które zostało wymienione już w artykule piątym jako podstawowe pojęcie stosowane w niniejszym kodeksie, a w kolejnym artykule odnośnie do prawa odmowy zeznań przeciwko swojemu małżonkowi i swojej małżonce:

Статья 5. Основные понятия, используемые в настоящем Кодексе

- 4) близкие родственники – *супруг*, *супруга*

Статья 44. Гражданский истец

- 7) отказаться свидетельствовать против самого себя, своего *супруга* (своей *супруги*)

W rosyjskim Kodeksie rodzinnym zostało odnotowane jeszcze jedno określenie, związane z płcią żeńską – *суррогатная мать*/ matka zastępcza, surogatka.

Статья 51. Запись родителей ребенка в книге записей рождений

4. [...] Лица, состоящие в браке между собой, если одно из них или оба являются гражданами Российской Федерации на момент заключения договора о вынашивании и рождении ребенка (далее – договор о *суррогатном материнстве*), [...] могут быть записаны родителями ребенка только с согласия женщины, родившей ребенка (*суррогатной матери*).

Przymiotniki rodzaju żeńskiego *суррогатная* w odniesieniu do rzeczownika *мать* i rodzaju nijakiego *суррогатное* w odniesieniu do rzeczownika *материнство* występują w Kodeksie rodzinnym jedynie siedem razy i dotyczą umowy o macierzyństwo zastępcze, tj. wszczęcie zarodka innej kobiecie w celu noszenia i urodzenia dziecka. Odpowiednie określenia w polskim Kodeksie rodzinnym nie zostały odnotowane.

Uzyskany materiał pozwolił na zaobserwowanie grupy słownictwa wyrażającego znaczenie płci zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim. Wyekscerpowane rzeczowniki nazywające człowieka płci żeńskiej i męskiej w obu językach prawnych należą do zasobu słów języka ogólnonarodowego i nie przedstawiają szczególnego problemu przekładowego. Każdy tekst prawny stanowi regulację prawną, także jego tłumaczenie powinno taką regulację zawierać i skutkować odpowiednim postępowaniem adresata. Przekład tekstu prawnego odbywa się zatem na dwóch poziomach: deskryptywnym (językowym) i dyrektywnym, wyrażającym regulację prawną (Nawacka, Nawacki 2007: 146). Dobór właściwego znaczenia danego leksemu jest ważny dla poprawności i efektywności przekładu. Leksemy funkcjonujące w języku ogólnonarodowym w różnych znaczeniach, muszą w tekstach prawnych być „wyposażone w znaczenie” (Gizbert-Studnicki 1986: 10) odpowiednie dla regulacji prawnej. Wszystkie badane wyrazy o znaczeniu płci w języku polskim posiadają swój odpowiednik w języku rosyjskim i na odwrót, te funkcjonujące w języku rosyjskim również można odnaleźć w słownikach tłumaczeniowych. W analizowanych polskich tekstach prawnych odnotowane zostały następujące pojęcia odnoszące się do płci żeńskiej: *kobieta*, *matka*, *żona*, *siostra*, *macierzyństwo*, i męskiej: *mężczyzna*, *ojciec*, *maż*, *małżonek*, *brat*, *ojcostwo*, które posiadają swoje odpowiedniki w rosyjskich tekstach prawnych: *женщина*, *мать*, *жена*, *сестра*, *материнство*, *мужчина*, *отец*, *муж*, *супруг*, *брат*, *отцовство*. Rosyjskie kodeksy prawa zawierają dodatkowo nominacje *бабушка* i *дедушка*, których ekwiwalenty *babcia* i *dziadek* funkcjonują w polskim języku ogólnonarodowym, chociaż nie zostały odnotowane w polskich kodeksach.

W rosyjskim Kodeksie rodzinnym występują jeszcze określenia *суррогатная мать*, *суррогатное материнство*, których przekład na język polski wymaga odniesienia się do szerszego kontekstu tekstu prawnego (Nawacka, Nawacki 2007: 157–158). Określenie *суррогатная мать*, powstałe ze złożenia przymiotnika *суррогатный* o znaczeniu⁸ „namiastka, surogat; namiastkowy, surogatowy” i rzeczownika *мать* o znaczeniu „matka”, można byłoby przetłumaczyć jako „namiastkowa matka” lub „surogatkowa matka”. Żadne z wymienionych określeń nie funkcjonuje w polskim systemie prawnym, aczkolwiek w języku potocznym nominacja „surogatka” odnosząca się do kobiety, przyjmującej do swojej macicy zapłodnioną *in vitro* komórkę jajową innej kobiety, która sama nie może zająć w ciążę bądź nie mogłaby donosić swojej ciąży, jest dopuszczalne. Polski Kodeks rodzinny i opiekuńczy zawiera takie terminy, jak „piecza zastępcza” i „rodzina zastępcza” określające osoby wykonujące władzę rodzicielską w zastępstwie rodziców biologicznych. Zatem szeroki kontekst tekstowy, ujmujący cały Kodeks rodzinny, pozwala wybrać poprawny termin w stosunku do określenia *суррогатная мать* i przetłumaczyć je jako „matka zastępcza”, a *суррогатное материнство* jako „macierzyństwo zastępcze”.

Polski i rosyjski systemy prawa należą do typu kontynentalnego, cechuje je z historycznego punktu widzenia ścisły związek z prawem rzymskim, wykazują podobieństwo do systemów prawa państw europejskich. W obu systemach występuje hierarchia aktów normatywnych z nadrzędną ustawą zasadniczą – konstytucją. Podrzędnymi w stosunku do konstytucji aktami normatywnymi są kodeksy, tj. logicznie usystematyzowane zbiory przepisów, które regulują konkretną dziedzinę stosunków społecznych. Mimo analogiczności zapisu regulacji prawnych w obrębie obu systemów w postaci konstytucji i kodeksów prawa, w poszczególnych zbiorach praw zaobserwowano i podobieństwa, i różnice dotyczące językowych określeń związanych z kategorią płci. Teksty prawne przedstawiają prawa i obowiązki wszystkich obywateli danego społeczeństwa bez względu na płeć. Konstytucje obu krajów podkreślają tę równorzędność wobec prawa i w obu zostały użyte wyrazy *пeчл нoл*, a także *кoбиeтa/ жeницyнa* i *мeждзyчнaл/ мyждзyчнa* w odniesieniu do równości prawnej bez względu na płeć. W obu konstytucjach nominacje *кoбиeтa* i *мeждзyчнa* również stanowią definicję małżeństwa (*брaк*). Badaniami były objęte oprócz tekstów konstytucji

⁸ Wszystkie znaczenia poszczególnych leksemów zostały wyekscerpowane ze słowników: A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa (2004): *Wielki słownik rosyjsko-polski*. T. 1–2. Moskwa–Warszawa; J. Wawrzyńczyk (red.) (2005): *Wielki słownik rosyjsko-polski polsko-rosyjski*. T. 1–2. Warszawa.

zaktualizowane akty normatywne publikowane w zbiorach – kodeksach prawa, z których również zostały wyekscerpowane językowe określenia tożsamości płciowej, w języku polskim jedenaście form wyrazowych, w języku rosyjskim czternaście.

Przedstawione w niniejszym artykule różnice leksykalne zaobserwowane w polskich i rosyjskich tekstach prawnych odzwierciedlają sposób widzenia otaczającego świata właściwy dla danej społeczności. System prawa, rozumiany jako „ogół norm prawnych obowiązujących w państwie w określonym czasie” (SJP, online) podlega różnym wpływom, inspiracjom. Aktualny kształt poszczególnych aktów normatywnych jest uwarunkowany również czynnikami ogólnymi, takimi jak potrzeby i nastroje społeczne, bieżące wyzwania polityczne i gospodarcze, układ sił politycznych w parlamencie, powszechne poglądy oraz ideologie, a także możliwości, jakie zostały uzyskane dzięki rozwojowi nauki i techniki (Koszowski 2019: 53–60). Wszystkie te czynniki mogą wpływać również na sposób wyrażanie pojęcia płci w tekstach prawnych. Polski i rosyjski systemy prawne są systemami odrębnymi, które były poddawane różnym historycznym wpływom. Polski system prawny wykazuje podobieństwo do systemów praw europejskich, duży wpływ na jego obecny stan miały prawo niemieckie i francuskie. Natomiast „typ rosyjskiego myślenia, łączący pierwiastki lokalnego nacjonalizmu i słowiańskiego uniwersalizmu na ideologicznym fundamencie wszechnarodowej mocarstwowości Rosji, ukształtował mentalność rosyjskiego społeczeństwa państwowego” (Lipatow 2000: 246). Ze względu na swoją genezę rosyjski system prawny skłania się ku „prawu niezachodniemu” z uwagi na jego długą tradycję bizantyjsko-prawosławną, komplementarne porozumienie władzy świeckiej i duchowej, kolektywizm rosyjskiej społeczności chłopskiej i sztywność scentralizowanej władzy. Współczesny rosyjski system prawny przeżywa moment przejściowy, w coraz większym stopniu stanowi on rdzeń wyłaniającej się euroazjatyckiej rodziny prawnej, a na razie przedstawia szczególny rodzaj cywilizacji prawnej (Salomatin 2022: 51).

Polski i rosyjski systemy prawa podobnie interpretują odpowiedzialność prawną kobiety i mężczyzny, w poszczególnych aktach normatywnych indywidualizują ją w oparciu o ich odmienność biologiczną. Zastosowanie określeń odnoszących się do kategorii płci żeńskiej i męskiej w poszczególnych kodeksach wynika z roli pełnionej przez kobietę i mężczyznę w społeczeństwie i rodzinie, która jest rezultatem odmienności biologicznej. Analiza ilościowa jednostek wyrazowych mających znaczenie płci wykazała rozbieżności w obu językach. W języku polskim występuje mniejsza liczba tych jednostek, które zostały odnotowane w różnych kodeksach, a także w mniejszej liczbie kodeksów niż w języku rosyjskim. Nie są to jednak znaczące różnice, które

przekładałyby się na trudności komunikacyjne. Przedmiotem badania w niniejszym artykule były leksemy semantycznie związane ze znaczeniem płci, definiowanej z perspektywy biologiczno-społecznej, zaobserwowane jako wystąpienia językowe w polskich i rosyjskich tekstach prawnych. Jest to niewielki wycinek badań, dotyczący jedynie językowych jednostek nominatywnych wskazujących na płć męską bądź żeńską, będących w językowej opozycji znaczeniowej, wynikającej właśnie z opozycji biologicznej i kulturowej. Przedstawione wyniki obserwacji wybranych polskich i rosyjskich tekstów prawnych potwierdzają, iż kategoria płci znajduje odzwierciedlenie w języku prawnym.

Wykaz skrótów

- Konstytucja RF – *Konstituciâ Rossijskoj Federacii* (prinâta vsenarodnym golosovaniem 12.12.1993 s izmeneniami), <<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&ts=ri2cRXTGHnPyJ1zD1&cacheid=1902F6F3A2BAEB11EF84ACCA69A1AE4F&mode=splus&rnd=N7acAg&base=LAW&n=2875&dst=100000001#ovDcRXTesMO2W0xu>>, dostęp: 13.01.2023.
- Konstytucja RP – *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>>, dostęp: 13.01.2023.
- SJP – *Słownik języka polskiego PWN*, <<https://sjp.pwn.pl/>>, dostęp: 14.01.2023.

Literatura

- Adams K., Galanes G.J. (2008): *Komunikacja w grupach*. Przekład D. Kobylińska, P. Kobyliński. Warszawa.
- Ciccarelli S.K., White J.N. (2016): *Psychologia*. Przekład A. Bukowski, J. Środa. Poznań.
- Dolata-Zaród A. (2005): *Z problematyki nauczania przekładu tekstów specjalistycznych (na przykładzie języka prawa)*. „Neofilolog” 26, s. 64–69.
- Dubisz S. (2012): *Tożsamość narodowa – tożsamość językowa*. „Poradnik Językowy” 9, s. 107–109.
- Encyklopedia PWN*, <<https://encyklopedia.pwn.pl/>>, dostęp: 28.08.2023.
- Fortońska A. (2020): *Analiza gramatyczna tekstów prawnych i prawniczych (na materiale polskiej i słowackiej ustawy o prawie lotniczym)*. [W:] *Konfrontacje z przekładem*. Red. D. Adamczyk, Ł. Gęborek, M. Małek, W. Szota. Katowice, s. 65–74.
- Gizbert-Studnicki T. (1986): *Język prawny z perspektywy socjologicznej*. Warszawa–Kraków.
- Golka M. (2008): *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*. Warszawa.
- Grochala B., Łabieniec P. (2010): *Charakterystyka języka prawnego na tle polszczyzny ogólnej*. [W:] *Język w prawie, administracji i gospodarce*. Red. K. Michalewski. Łódź, s. 29–37.
- Handke K. (2008): *Socjologia języka*. Warszawa.
- INFOR, <<https://www.infor.pl/prawo/encyklopedia-prawa/k/273463,Konstytucja.html#:~:text=Konstytucja%20jest%20najwa%C5%BCniejszym%20aktem%20prawnym,tak%C5%BCe%20prawa%20oraz%20obowi%C4%85zki%20obywateli.&text=Konstytucja%2C%20cz%C4%99sto%20okre%C5%9Blana%20jako%20ustawa,najwy%C5%BCszym%20aktem%20prawnym%20w%20pa%C5%84stwie>>, dostęp: 13.01.2023.

- Kodeksy FR, „Konsul'tantPluS”, <<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=card&rnd=K9KKBg&page=inf0&ts=Qnd1zeThCv3gjLpP>>, dostęp: 14.01.2023.
- Kodeksy, „OpenLex”, <<https://sip.lex.pl/akty-prawne/kodeksy/1>>, dostęp: 14.01.2023.
- Kozowski M. (2019): *Dwadzieścia osiem wykładów ze wstępu do prawoznawstwa*. Warszawa.
- Lipatow A.W. (2000): *Rosja i Polska – „domowy spór” Słowian czy konflikt mentalności?* „Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej”. Seria 6, s. 245–255. Online: <https://rcin.org.pl/Content/56827/WA248_69836_P-I-2795_lipatow-rosja.pdf>, dostęp: 28.08.2023.
- Łozowski P. (2012): *Gender jako językowa symbolizacja doświadczenia płci: płeć w języku, płeć języka czy język płci?* [W:] *Oblicza płci. Język, kultura, edukacja*. Red. M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska. Lublin, s. 87–94.
- Machel H. (2003): *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk.
- Maciejewski W. (2007): *Próba semiotycznej analizy współczesnego języka prawnego*. [W:] *Współczesny język prawny i prawniczy. Ogólnopolska Konferencja Naukowa 20 kwietnia 2007 r.* Red. A. Mróz, A. Niewiadomski, M. Pawelec. Warszawa, s. 115–133.
- Mirowicz A., Dulewiczowa I., Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I. (2004): *Wielki słownik rosyjsko-polski*. T. 1–2. Moskwa–Warszawa.
- Morreale S.P., Spitzberg B.H., Barge J.K. (2007): *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*. Przekład P. Izdebski, A. Jaworska, D. Kobylińska. Warszawa.
- Nawacka J., Nawacki M. (2007): *Z obserwacji nad kontekstualnym rozumieniem tekstu prawnego jako podstawą translacji*. „Acta Polono-Ruthenica” 12, s. 145–160.
- Nowosad-Bakalarczyk M. (2009): *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*. Lublin.
- Ołeničev M., „Vne zakona?”, <<https://www.advgazeta.ru/mneniya/vne-zakona/>>, dostęp: 14.05.2023.
- Pawłowski A. (2020): *Lingwistyka kwantytatywna a humanistyka cyfrowa: ciągłość czy zmiana?* „Polszczyzna w dobie cyfryzacji”, s. 239–253.
- Perlin J., Mielczarek A. (2014): *Kategoria płci w języku polskim*. „Linguistica Copernicana” 11, s. 131–141.
- Pieńkos J. (1999): *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*. Warszawa.
- Pieńkos J. (2003): *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków.
- Pisarek L. (1994): *Wykładowi płci żeńskiej w języku rosyjskim*. [W:] „Język a Kultura”. T. 9: *Płeć w języku i kulturze*. Red. J. Anusiewicz, K. Handke. Wrocław, s. 109–118.
- Radwańska A. (1992): *Relacja konwersji leksykalnej w języku polskim*. „Poradnik Językowy” 8, s. 589–597.
- Salomatin A.Ū. (2022): *Mesto Rossii na ūridičeskoj karte mira (srawnitelnyj analiz pozicij rossijsih komparatistov)*. „Vestnik Universiteta imeni O.E. Kutafina (MGŪA)” 9, s. 46–53.
- Sambor J. (1992): *Z problemów współczesnej semantyki kwantytatywnej*. „Roczniki Humanistyczne”. T. 35–36, z. 6 [za lata 1987–1988], s. 5–38.
- Sitnik K. (2011): *Odmienności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w obowiązującym ustawodawstwie polskim*. „Acta Erasmiiana. Prace z zakresu integracji europejskiej oraz nauk penalnych”, s. 293–302. Online: <<https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/40897/PDF/019.pdf>>, dostęp: 14.01.2023.
- Stewart J. (red.) (2010): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*. Warszawa.
- Transpłciowość i niebinarność*, <<https://sexed.pl/artykuly/transplciowosc-i-niebinarnosc>>, dostęp: 28.08.2023.
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego. Dz.U. 2014, poz. 1741. Online: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20140001741>>, dostęp: 14.05.2023.
- Wawrzyńczyk J. (red.) (2005): *Wielki słownik rosyjsko-polski polsko-rosyjski*. T. 1–2. Warszawa.